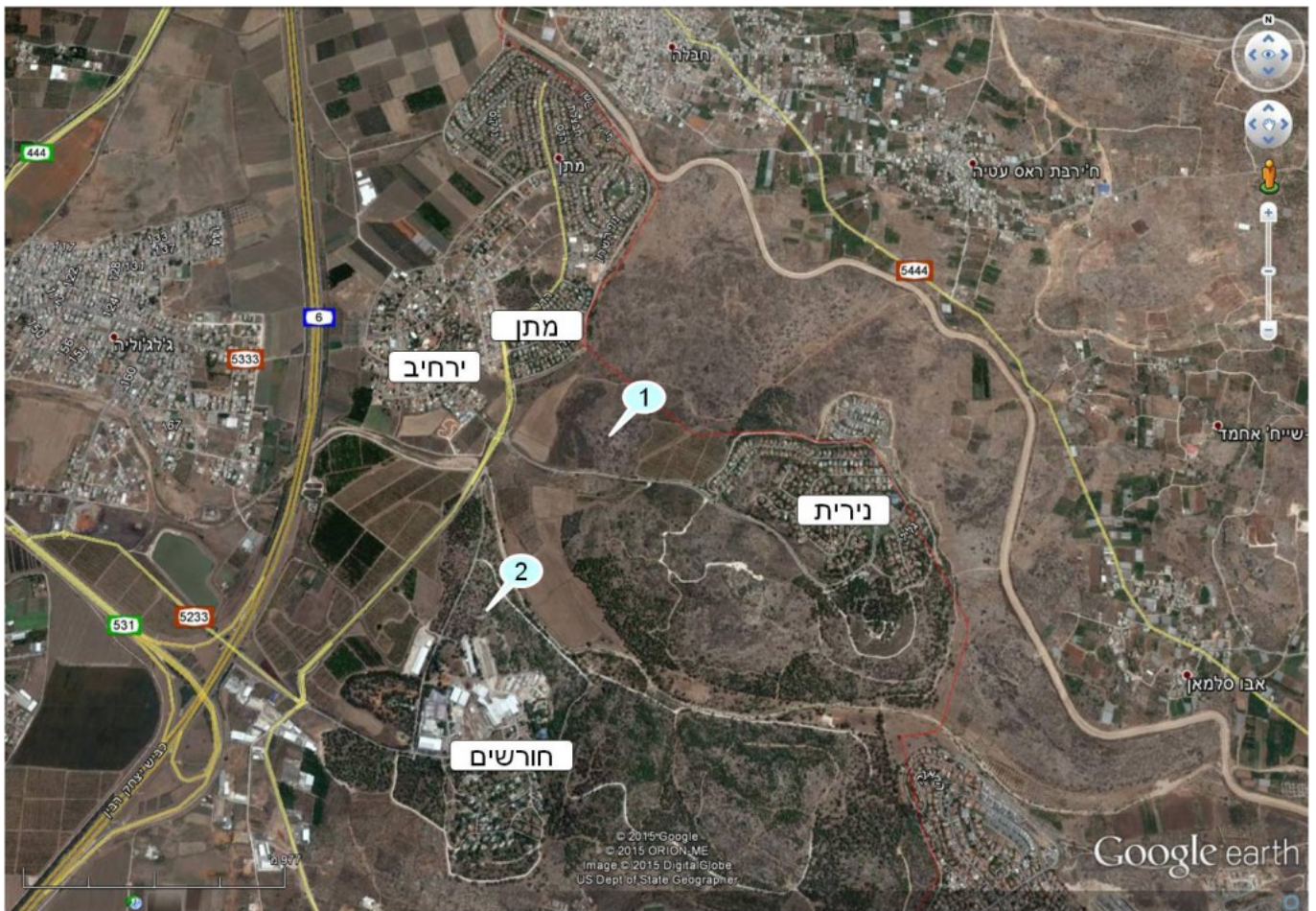

ליד היישוב מתן

עוז גולן המרכז להנדסת חומרים ותהליכים, מכללת אפקה להנדסה בתל-אביב, golanoz.me@gmail.com

מעין שכבה לא-מופר עם צמחים ייחודיים לבית גידול לח התגלה בשמורת האוג הקוצני בין היישובים מתן לנירית. מעין זה מצטרף כבית גידול לח לשורה של ברכות סלע רדודות ועמוקות במערב השומרון.

במהלך השתלמות צומח שהתקיימה בתאריך 6/2/2015 התגלה מעיין שכבה קטן, לא- נודע, ב"שמורת האוג הקוצני" בין היישובים מתן ונירית (גבעת ירחיב) מצפון לראש העין בנ"צ 6728 1977 (מפה 1).

מפה 1. מעיין האוג (1) ובריכת חורשים (2). Google earth

המעיין נובע מתוך גומחה דמוית-מערה מבין סלעי דולומיט ענקיים במפנה המערבי של הגבעה המרכזית (תמונה 1, תמונה 2). מציאתו של מעיין שכבה באזור זה הייתה הפתעה גדולה היות ומדובר בתחומי שמורת טבע ובאזור שקיימת בו פעילות בתחומי הטבע ע"י תושבי היישובים הסמוכים. יתרה מכך, רצועת הגבעות הנפרשת למרגלות ההר המרכזי

בואכה מישור החוף נחשבת לצחיחה יחסית ונטולת מעיינות כמעט לחלוטין. כיוון שמעל המעיין צומח עץ **אוג קוצני** ענק, החלטנו להעניק לאתר את שמו: "מעין האוג". מי הנביעה מתנקזים לתוך שלולית קטנה המהווה בית גידול ייחודי לצומח של מעונות לחים. יתכן שהמעין הוא נביעה עונתית החרבה בקיץ ובשנות בצורת ועל כך מומלץ לעקוב בעתיד.

תמונה 1 (מימין), תמונה 2 (משמאל) - "מעין האוג". צילם: עוז גולן ©

סקירה ראשונית של הצומח במעיין האוג נערכה במועד הסיור ונמצאו מספר מינים נדירים יחסית: **טובענית אביבית, קרסולת השלולית וחיננית חד שנתית**. הטובענית טבולה בתוך מי השלולית ביחד עם האצה *Chara*. סביב השלולית נוצר אחו לח של צמחים חד-שנתיים כאשר הצמח השולט באחו היא **קרסולת השלולית** (תמונות 3-4). **חיננית חד-שנתית** נמצאה ביום הסיור בשיא פריחתה והיא צומחת בגושים צפופים (תמונה 5). מיני צמחים נוספים נמצאו במצב עלווה ירוקה והגדרתם תמתין לאביב.

תמונה 3 (מימין) ותמונה 4 (משמאל). **קרסולת השלולית**. צילם: עוז גולן ©

תמונה 5. **חיננית חד-שנתית**. צילם: עוז גולן ©

טובענית אביבית וקrsולת השלולית נתגלו בשנים האחרונות במספר בריכות סלע קטנות באזור שבין ראש העין לפדואל. בריכות אלה מחזיקות מים רדודים רק בחודשי החורף והאביב וקוטרם כמה עשרות סנטימטרים בודדים. האקולוגיה ומשטר המים בבריכות הקטנות שונה מאוד מהמתרחש בבריכות הגדולות. הבריכות הקטנות ידועות בספרות המקצועית בשם "שלוליות חורף" (Vernal pools) ואופיינית להן בכל העולם פלורה ופאונה מיוחדת המותאמת לגידול מואץ, התייבשות ותקופת יובש ארוכה (אורטל 1990, היימן 1980, גזית 1982). בבריכות עמוקות ו/או גדולות יותר מחליפות **חוטית הביצות ונורית המים** את **הטובענית** כצמח טבול שולט, לעיתים ביחד עם שני מיני **עדשות המים: עדשת מים גיבנת ועדשת מים זעירה**. כך הן למשל, בריכות הסלע במחצבות נטושות שנמצאות ביער חורשים הסמוך ובסביבתו (מפה 1, תמונה 6). שמורות הטבע המוצעות של בריכת צרטה (תמונה 7 ותמונה 8) ובריכת ברקת (איור 9) הן דוגמאות לבריכות עמוקות בהן נשמרים המים במשך רוב חודשי השנה בניגוד לבריכות השטוחות המשמשות כשלוליות עונתיות.

תמונה 6 (מימין) - בריכת החורף ביער חורשים. תמונה 7 (שני מימין) - שמורת בריכת צרטה. תמונה 8 (שני משמאל) - מרבד צפוף של **נורית המים** בבריכת צרטה. תמונה 9 (משמאל) - שמורת בריכת ברקת. צילם: עוז גולן ©

בבריכות האלה קיימת שליטה של **נורית המים** היוצרת מרבדים צפופים. צמח זה, ככל הנראה, זקוק למים עמוקים ונעדר כליל מבריכות סלע קטנות. בכל אופן, בריכות הסלע הזעירות טרם נחקרו מבחינה אקולוגית. הן פזורות בריחוק רב זו מזו, כמו מעין האוג. הסברה היא שהפצת הצמחים נעשית באמצעות בעלי-חיים, בעיקר ציפורים, כאשר הם נושאים חלקי צמח ירוקים. הבריכות הקטנות קרובות מבחינה בוטנית לשלוליות חורף רדודות. האתגר לבוטנאים הוא לנסות למצוא בהן "מינים אדומים" שגדלו בעבר במעונות לחים במישור החוף המרכזי ונכחדו במרוצת הפיתוח המואץ של המאה הקודמת. ייתכן שבריכות הסלע הזעירות משמשות מפלט לצמחים נדירים שנעלמו מהשרון והופצו לאזורים אלה בטרם הכחדתם. למיטב ידיעותינו, לא קיימת שמורת טבע המשמרת את בית הגידול המיוחד הזה ולכן מציאת המעיין בשמורת ירחיב חשובה מאוד.

"שמורת האוג הקוצני" משתרעת על-פני כמה גבעות נמוכות והגישה אליה נוחה מהכיכר בכניסה ליישוב מתן. עם זאת, אין בשמורה שילוט ו/או שבילים מסומנים. השמורה שומרת על הנוף הפתוח ומתאפיינת ביחידת שליטה של **אוג קוצני ואשחר ארץ-ישראלי** ובנופי גריגה של **קידה שעירה** ובתות של **סירה קוצנית**. מרכיבי חורש רבים, בעיקר מטפסים, נמצאים בשמורה וכן צומח עשבוני וחד-שנתי עשיר. אוכלוסיות מערב השומרון של **אוג קוצני** והצומח והצמחייה של גבעות ירחיב, שם נמצא מעיין האוג, תוארו ונדונו בהרחבה בעבר (פולק, 1983, 1985).

עקב ייחודיות מעיין האוג וגודלו הקטן, אנו מבקשים מציבור המבקרים להימנע מלדרוך על האחו הלח שמסביב לשלולית המעיין. מי שאינו בוטנאי עלול שלא לשים לב לצמחים העדינים והזעירים הצומחים בבוצ הלח.

אורטל ר 1990 זואוגיאוגרפיה של המים היבשתיים בישראל. עבודת דוקטורט, האוניברסיטה העברית בירושלים.

גזית א 1982 שלוליות חורף- מקום חיות בסכנת הכחדה, טבע וארץ כ"ה 1.

היימן ר 1980 הצומח של בתי גידול לחים באגן נחל משושים (רמת הגולן). עבודת גמר, המחלקה לבוטניקה, האוניברסיטה העברית בירושלים.

[פולק ג 1983 אוג קוצני בישראל, רת"ם 6: 17-31.](#)

פולק ג 1985 אתרים בוטניים בישראל/גבעות ירחיב במערב השומרון, רת"ם 14: 74-81.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: גולן, ע. 2015. "מעין האוג" - מעיין שכבה קטן בשמורת האוג הקוצני ליד מתן,

כתב-עת "כלנית" מספר 2.

<https://www.kalanit.org.il/?p=2039>